

STEFAN ZWEIG • Satranç

Schachnovelle

İletişim Yayınları 2536 • Dünya Edebiyatı 239

ISBN-13: 978-975-05-2271-0

© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2017, İstanbul

DIZI YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge

YAYINA HAZIRLAYAN Güneş Akkor

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Paul Klee, “Aşkınısatraç”, 1937

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Emre Bayın

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

STEFAN ZWEIG
Satranç

Schachnovelle

ÇEVİRİ VE ÖNSÖZ
Kıvanç Koçak

STEFAN ZWEIG 28 Kasım 1881'de bir tekstil fabrikatörünün oğlu olarak Viyana'da doğdu. İlk gençlik günlerinden itibaren çeşitli gazetelerde şiirleri ve yazıları yayımlandı. 1899'da Viyana'daki *Neuen Freien Presse* gazetesinin kültür sanat sayfasında çalışmaya başladı. 1901'de şiirlerinden oluşan ilk kitabını çıkardı: *Silberne Saiten* (Gümüş Teller). Baudelaire, Verlaine ve Verhaeren'den çeviriler yaptı. Berlin ve Viyana'da Germanistik, Romanistik ve felsefe eğitimi gören Zweig, Viyana Üniversitesi'nde Hippolyte Taine üzerine yaptığı çalışmasıyla 1904'te felsefe doktoru unvanını aldı. Hikâye, novella, tiyatro gibi çok çeşitli türlerde birbirini ardına eserleri yayımlanmaya başladı. Avrupa'nın çeşitli ülkelerine yaptığı geziler yanında Hindistan'a, Amerika'ya ve Küba'ya da gitti. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Avusturya Savaş Bakanlığı Savaş Arşivleri'nde, bir yandan da *Donauland* gazetesinde çalıştı. Savaş karşıtı, pasifist açıklamalarıyla dikkat çekti. Savaş sonunda bakanlıktaki görevinden ayrılıp kısa bir dönem İsviçre'de yaşadı. 1919'da Salzburg'daki evine döndü, ertesi yıl Friederike von Wintermiz'tle evlendi. Üretkenliğini hiç kaybetmeden yazan Zweig'in 1928'e kadar *Korku*, *Uç Usta*, *Amok Koşucusu*, *Bilinmeyen Bir Kadının Mektubu*, *Kendileriyle Savaşanlar* gibi kitapları yayımlandı. Aynı yıl Tolstoy'un 100. yaş kutlamaları dolayısıyla Sovyetler Birliği'ne gitti. Romain Rolland, H.G. Wells, Rainer Maria Rilke, Hermann Hesse, Sigmund Freud, Franz Werfel, Richard Strauss, Paul Valery, Arthur Schnitzler gibi isimlerle yakın dostlukları oldu. 1933 yılında Nazilerin yaktığı binlerce yasak kitap arasında Yahudi asıllı Zweig'in kitapları da vardı. 1934'te Salzburg'daki evinin Naziler tarafından aranması üzerine İngiltere'ye göç etmeye karar verdi. Ardından ilk kez Güney Amerika'ya gitti. Bu dönemde *Rotterdamlı Erasmus-Zaferi ve Trajedisi*, *İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar*, *Vicdan Zorbalığı Karşı ya da Castello Calvin'e* gibi kitapları yayımlanan Zweig, 1937'de Salzburg ve Viyana'ya son kez gittikten sonra Paris, Londra gibi şehirlere uzun süreli seyahatler yaptı. 1938'de karısından boşandı, bir yıl sonra sekreteri Charlotte "Lotte" Altmann'la evlendi. Çift, önce Londra'ya daha sonra Bath'a yerleşti; Zweig, İngiliz vatandaşlığını aldı. Çeşitli konferanslara ve etkinliklere de katılarak New York'tan Şili'ye, Venezuela'dan Rio de Janeiro'ya birçok ülkeyi gezmeye devam etti, kısa süreli de olsa buralarda yaşadı. 1941'de otobiyografisi *Dünün Dünyası* yayımlandı. Aynı yıl Brezilya'da Petropolis şehrine taşındı. Savaşsız, birleşik bir Avrupa ideali peşindeki Zweig, İkinci Dünya Savaşı ve Nazi vahşeti karşısında büyük bir bunalıma girmişti. Avrupa'nın barbarlığa tamamen teslim olduğu yönündeki düşüncesini kafasından atamayan Zweig, üzerinde çalıştığı son eseri olan *Satranç*'i tamamladıktan kısa süre sonra 22 Şubat 1942'de karısıyla birlikte yüksek dozda veronal alarak intihar etti.

Yayıncının notu: Kitaptaki dipnotların tamamı çevirmene aittir.

Gece yarısı New York'tan Buenos Aires'e doğru yola çıkacak büyük yolcu gemisinde son saatlerin alışıldık faaliyetleri ve koşturmacası hâkimdi. Orkestra güvertedeki sahnede durmaksızın çalarken karadan gelen misafirler arkadaşlarını uğurlamak için birbirleriyle itişiyor, kasketlerini yamuk takmış telgrafçı çocuklar salonlarda isimler bağırarak dolanıyor, bavullar ve çiçekler sürükleniyor, çocuklar merakla merdivenlerden aşağıya yukarıya koşturuyorlardı. Hemen yanımızda flaşlar iki ya da üç kez göz alıcı biçimde patlarken, gezinti güvertesindeki bütün bu hengamenin kenarında bir yerde bir tanıdıkla sohbet etmiştim – görünüşe göre, muhabirler yolculuk başlamadan hemen önce ünlü biriyle hızlıca söyleşi yapmış ve fotoğraf çekmişlerdi. Arkadaşım şöyle bir göz attı ve gülümsedi. “Gemide, bulunmaz Hint kumaşını bulmuşlar, Czentovic'i.” Verdiği bu bilgiye karşı pek anlamamış bir yüz ifadesi takındığım o kadar açtı ki, “Dünya satranç şampiyonu Mirko Czentovic. Turnuvalara katılarak doğudan batıya bütün Amerika'yı köşe bucak dolaştı ve şimdi de yeni zaferler için Arjantin'e gidiyor” diye bir açıklama ekledi.

Gerçekten de bu genç dünya şampiyonunu ve hatta hızlı biçimde ilerleyen kariyeriyle alakalı kimi ayrıntıları bile hatırlamıştım şimdi – benden daha dikkatli bir gazete okuru olan arkadaşım, bunları birçok anekdotla toparlayabilirdi. Czentovic, yaklaşık bir sene kadar önce aniden Alekhine,¹ Capablanca,² Tartakower,³ Lasker,⁴ Bogoljubov⁵ gibi satranç sanatında kendilerini kabul ettirmiş eski ustalar yanında anılır olmuştu; yedi yaşındaki harika çocuk Rzecewski'nin⁶ 1922'de New York'ta düzenlenen satranç turnuvasında ortaya çıkışından bu yana, tamamen bilinmeyen birinin bu şöhretli loncaya girişi hiç böyle genel bir sansasyon yaratmamıştı. Zira Czentovic'in entelektüel özellikleri, böyle parlak bir kariyeri hiçbir şekilde baştan itibaren tahmin edilebilir kılıyordu. Kısa süre içinde, bu satranç şampiyonunun özel yaşamında herhangi bir dilde imla hatası yapmadan tek bir cümle yazamayacak durumda olduğuna dair sır ortaya çıktı ve kızgın meslektaşlarından birinin kendisiyle kindar biçimde alay ettiği üzere “cehaleti her alanda aynı şekilde yaygın”dı. Küçük sandalı bir gece bir tahlil gemisinin çarpmasıyla batan, Tuna'da kaptanlık yapan beş parasız bir güney Slavının o zamanlar 12 yaşında olan oğlunu, baba-

- 1 Alexander Alekhine (1892-1946), 1927-1935 ve 1937-1946 yılları arasında Dünya Satranç Şampiyonu unvanını taşıyan Rus satranç oyuncusu.
- 2 José Raúl Capablanca y Graupera (1888-1942), Kübalı Dünya Satranç Şampiyonu.
- 3 Savielly Tartakower (1887-1956), Polonyalı-Fransız satranç ustası. Aynı zamanda gazetecilik yapan Tartakower'in bugün hâlâ okunmakta olan satranç üzerine yazdığı kitaplar bilhassa 1930'lara kadar yoğun ilgi görüyordu. 1925'te yazdığı *Hipermodern Satranç Oyunu* isimli kitap *Satranç*'i yazarken Zweig'in yararlandığı en önemli kaynaklarından.
- 4 Emanuel Lasker (1868-1941), Alman Dünya Satranç Şampiyonu, satranç kitapları yazarı. 1894'ten itibaren 27 yıl dünya şampiyonu unvanını koruyan Lasker, 1921'de Capablanca'ya yenilerek unvanını devretti.
- 5 Efim Bogoljubov (1889-1952), Ukraynalı-Alman satranç ustası.
- 6 Zweig, Polonya asıllı Amerikalı Samuel Reshevsky'yi (1911-1992) kast ediyor olmalı. Reshevsky, sekiz yaşından itibaren önde gelen satranççıları yenmeye başlamıştı.

sının ölümünün ardından yaşadıkları ücra yerin papazı acıma duygularıyla yanına almış ve iyi kalpli din adamı, ağzından kerpetenle laf alınan, ağırkanlı, geniş alınlı çocuğun köy okulunda öğrenmeyi beceremediklerini, evde yardımcı olup telafi etmek için epeyce uğraşmıştı.

Ama çabaları faydasız kalıyordu. Mirko, kendisine artık yüz kere anlatılan harflere sürekli yabancı yabancı bakıyordu; ağır işleyen beyni en basit ders konularını dahi kavramaktan acizdi. Hesap yapması gerektiğinde, 14 yaşında olsa bile her seferinde hâlâ parmaklarından yardım alıyor, bir kitap ya da bir gazete okumak artık ergenliğe giren genç için daha da özel çaba harcamak anlamına geliyordu. Buna rağmen Mirko asla isteksiz veya söz dinlemez olarak görülmezdi. Kendisinden istenilenleri, su getirmek, odun kırmak, tarlada çalışmak, mutfağa çekidüzen vermek olsun, itaatkâr biçimde yapıyor, talep edilen her işi çileden çıkarıcı bir yavaşlık içinde olsa da güvenilir biçimde hallediyordu. Ancak bu tuhaf çocukta iyi kalpli papazın en çok canını sıkan şey tamamen ilgisiz oluşuydu. Kendisinden istenmeden hiçbir şey yapmıyor, tek bir soru bile sormuyor, diğer çocuklarla oynamıyor ve açıkça talimat verilmeden kendisine hiçbir meşgale aramıyordu; Mirko ev işlerini yerine getirir getirmez, çayırdaki koyunlar gibi, etrafında olan bitene en ufak bir katılma isteği duymadan, hareketsiz biçimde, boş boş bakarak odada bir yerlerde otururdu. Papaz akşamları uzun çiftçi piposunu fosur fosur tüttürüp jandarma çavuşuyla mutat üç partilik satrancını oynarken sarı lüleli oğlan sessizce kenara çömelir, ağırlaşmış gözkapaklarının altından görünüşe göre uykulu ve aldırışsız gözlerini kareli tahtaya dikerdi.

Bir kış akşamı, iki arkadaş günlük oyunlarına dalmışlarken, köyün caddesinde aceleyle ve gittikçe hızlanarak yaklaşan bir kızağın çingirakları çınladı. Kasketi karla kaplanmış

bir köylü, telaşlı adımlarla içeriye girdi, yaşlı annesi ölüm döşegindeydi, papaz, kadına son duayı zamanında okuyabilmek için acele etmeliydi. Din adamı hiç duraksamadan onu takip etti. Bardaktaki birasını henüz bitirmemiş olan jandarma çavuşu ayrılmadan önce yeni bir pipo yaktı ve tam ağır, uzun konçlu çizmelerini giymeye hazırlanırken Mirko'nun satranç tahtasında başlamış oyuna gözünü kırpmadan baktığını fark etti.

“Ne o, oyunu bitirmek mi istiyorsun?” diye dalga geçti, miskin çocuğun tahtadaki tek bir taşı bile yerinden oynatamayacağından tamamen emin biçimde. Oğlan mahcup biçimde bakışlarını kaldırdı, sonra evet anlamında başını salladı ve papazın yerine oturdu. Jandarma çavuşu on dört hamle sonra yenildi ve mağlubiyetinde tek bir yanlış hamlesinin dahi payı olmadığını kabul etmek zorundaydı. İkinci parti de farklı sonuçlanmadı.

Döndüğünde şaşkınlıkla “Balam'ın eşeği!” diye bağırdı papaz, buna benzer bir mucizenin anca iki bin yıl önce yaşadığını, sessiz bir varlığın ağzından birden bilgelik sözlerinin döküldüğünü izah etti İncil'le arası pek olmayan jandarma çavuşuna.⁷ İlerleyen saate rağmen papaz, yarı okuryazar yardımcısına meydan okumaktan kendini alamadı. Mirko onu da kolaylıkla yendi. Azimli, yavaş, tereddütsüz, tahtanın üstüne eğdiği alnını bir kere bile kaldırmadan oynuyordu. Fakat yadsınamaz bir kesinlikle oynuyordu; jandarma çavuşu da papaz da sonraki birkaç gün boyunca oynadıkları oyunlarda ona karşı bir parti bile kazanamadılar. Yetiştirdiği çocuğun diğer konulardaki geri kalmışlığını başkalarından çok daha iyi değerlendirebilecek durumda olan papaz, Tanrı vergisi bu tek yönlü özel yeteneğin daha zorlu bir sınavda ne dereceye kadar muhafaza edilebileceğine dair ciddi merak

7 Eski Ahit'in “Çölde Sayım” bölümünde geçen, bir eşeğin konuşmasına dair yapılan gönderme (Çölde Sayım: 22:21).

içindeydi artık. Mirko'yu eli yüzü düzgün bir hale getirmek için köyün berberine götürerek dağınık saman sarısı saçlarını kestirdikten sonra onu kızağına atıp, küçük komşu şehre götürdü; şehrin meydanındaki kafenin bir köşesinde, kendisinin başa çıkamadığı tutkulu satranç oyuncularının olduğunu tecrübelerine dayanarak biliyordu. Papazın, içi koyun postu kaplı giysili, ağır, yüksek konçlu çizmeleri olan, on beş yaşındaki saman sarısı saçlı ve al yanaklı delikanlıyı kafeden içeri itelemesi içeride oturanlarda az da olsa şaşkınlık uyandırmadı; oğlan da bir satranç masasına çağrılıncaya kadar mahcup bir ifadeyle gözlerini yere indirerek bir köşede ürkek ürkek durdu. Mirko, Sicilya Açılışı⁸ olarak adlandırılan, daha önce iyi kalpli papazdan hiç görmediği açılış yüzünden ilk partiyi kaybetti. İkinci partide en iyi oyuncuya karşı beraberlik aldı. Üçüncü ve dördüncü partideyse, oyunları birbiri ardına kazandı.

Küçük bir güney Slav taşra şehrinde heyecan verici şeyler artık çok nadir olmaktadır; dolayısıyla bu köylü şampiyonun ortaya çıkışı toplanan ileri gelenler arasında hemen bir sansasyon olarak değerlendirildi. Oybirliğiyle, harika çocuğun kesinlikle ertesi güne kadar şehirde kalmasına karar verildi; böylece Satranç Kulübü'nün diğer üyeleri de çağrılacak ve daha da önemlisi bir satranç tutkunu olan ihtiyar Kont Simczic şatosunda bilgilendirilebilecekti. Bakımını üstlendiği çocuğa yepyeni bir gururla bakan ancak keşfinin mutluluğunun Pazar ayını görevini kaçırmamasına yol açmasını istemeyen papaz, Mirko'yu birkaç sına için daha bırakmaya hazır olduğunu belirtti. Genç Czentovic, masrafları satranç topluluğu tarafından karşılanmak üzere otele yerleştirildi ve o akşam ilk defa bir klozet gördü. Sonraki Pazar akşamüstü satranç salonu tıklım tıklımdı. Mirko, dört saat boyunca kimildamadan satranç tahtasının önünde oturdu, tek

8 Beyaz e2-e4, siyah c7-c5.

kelime etmeden veya kafasını bile kaldırmadan birbiri ardına rakiplerini yendi; derken kendisine bir eşzamanlı oyun⁹ önerildi. Taş kafalı çocuğun eşzamanlı bir oyunda tek başına farklı rakiplere karşı oynaması gerektiğini kavramasını sağlamak biraz zaman aldı. Ancak Mirko bu usulü kavramaz kavramaz hızlıca işe girişti, ağır, gıcırdayan ayakkabılarıyla yavaşça masadan masaya dolaştı ve sonunda sekiz partiden yedisini kazandı.

Bu arada büyük istişareler başlamıştı. Her ne kadar bu yeni şampiyon kesin bağlarla şehre ait olmasa da şüphesiz yerel ulusal gururu ciddi biçimde uyandırmıştı. Haritadaki varlığı şimdiye kadar kimse tarafından ciddiye alınmayan küçük şehir belki de sonunda ilk defa dünyaya meşhur bir adam kazandırma şerefine erişecekti. Garnizondaki kabare için anca şantözler ve kadın şarkıcılar ayarlayan Koller adında bir menajer, şayet bir yıllık maddi yardım yapılırsa, bu genç insanın Viyana'da kendi çapında usta olan bir tanıdığı tarafından satranç sanatında yetiştirilebileceğini belirtti. Altmış yıldır her gün oynadığı satrançta kesinlikle böyle acayip bir rakiple karşı karşıya gelmeyen Kont Simczic, bedeli hemen karşıladı. O günle beraber sandalcının oğlunun şaşılacak kariyeri de başladı.

Altı ay sonra Mirko, satrancın tüm gizemlerine hâkim olmuştu, daha sonra uzmanların epey gözleyip dalga geçecekleri tek bir istisna hariç: Czentovic ezbere tek bir hamle bile –ya da daha ihtisaslaşmış biçimde söylemek gerekirse: Körleme–¹⁰ oyun oynamayı beceremiyordu. Savaş alanını hayal gücünün sınırsız ortamında tahayyül etme yetisine hiçbir şekilde sahip değildi. Altmış dört kareli, siyah-beyaz alan ve otuz iki taş mutlaka somut olarak önünde durmalıydı; dün-

9 Bir oyuncunun aynı anda, sırayla birden çok oyuncuyla oynadığı satranç türü.

10 Oyuncunun satranç tahtasına bakmadan ve taşlara dokunmadan satranç notasyonunu kullanarak oynaması.